

Valia ir jos reikšmė vertybių internalizacijai

Vanda Aramavičiūtė

Vilniaus universitetas

Žvelgiant į valią, kaip į vertybių internalizacijos mechanizmą, straipsnyje aktualizuojama valios esmė ir funkcijos, atskleidžiamos valios sklaidos ypatybės, išryškinamas geros valios vaidmuo šiame procese. Šalia to analizuojami kai kurie X–XI klasių mokinių valingų siekimų ypatumai ir jų įtaka doriniam elgesiui.

1. Vertybių internalizacija – dvasingumo raidos pamatas

Netenka abejoti, kad asmens dvasinė raida priklauso nuo vertybių internalizacijos laipsnio ir pobūdžio. Vertybių internalizacija – sudėtingas procesas, apimantis ir vertybių įprasminimą bei išgyvenimą, ir individo apsisprendimą bei pasiryžimą jomis grįsti savo elgesį, ir konkrečius veiksmus. Jam vykstant vertybės virsta asmens vidiniu turiniu arba vidinėmis paskatomis, determinuojančiomis jo veiklą ir elgesį.

Kita vertus, vertybių internalizacija vyksta individui sąmoningai ir nesąmoningai perimant vertybes. Nuo to, kiek ir kaip sąmoningai ir nesąmoningai komponentai funkcionuoja ir tarpusavyje sąveikauja, priklauso ir asmens dvasinė kaita. Dėl to aktualu gilintis į tuos vidinius procesus, suponuojančius dvasinių vertybių virstumą žmogaus vidine savastimi. Žodžiu, labiau įsiskverbti į tuos procesus, vienaip ar kitaip veikiančius vertybių funkcionavimą asmenybiniu arba motyvaciniu lygmeniu, tiesiogiai lemiančiu asmens dvasingumo raidą.

Pagrindinis šio **straipsnio tikslas** – aptarti valios reikšmę internalizuojant vertybes. Kon-

kretūs **uždaviniai**: 1) aktualizuoti valios esmę ir funkcijas; 2) išryškinti geros valios vaidmenį vertybių internalizacijoje, valios sklaidos ypatybes; 3) atskleisti kai kuriuos vyresniųjų moksleivių valingų siekimų ypatumus. **Tyrimo metodai**: lyginimo, analizės, siekimų ir elgesio aprašai, nebaigtų sakinių testas ir kt.

2. Valios esmė ir funkcijos

Psichologijoje valia dažniausiai apibūdinama kaip žmogaus aktyvumo šaltinis arba kaip sąmonės gebėjimas sužadinti pastangas veikti, atlikti sprendimus ir veiksmus. Mat gyvenime esama situacijų, kuriomis žmogaus poelgiai neturi nieko bendra su jo aktualiais poreikiais ir gali būti reikšmingi tik ateityje. Tuomet pasireiškia valingo elgesio motyvacija, nes jos pagrindą sudaro valia, padedanti atlikti nepakankamai motyvuotus veiksmus.

Turint galvoje valios vietą žmogaus psichikoje, valia įvardijama ir kaip esminis psichinis procesas, besiskiriantis nuo visų kitų procesų ir reguliuojantis juos. Psichologų nuomone, valia prasidedanti tikslo pasirinkimu ir toliau besireiškianti jo siekimu ir išorinių bei vidinių

kliūčių nugalėjimu. Kitaip tariant, valios pastangomis individas įveikia motyvų kovą, suderina asmeninius poreikius su veiklos ar konkrečios situacijos reikalavimais, vienaip ar kitaip reguliuoja konkrečius veiksmus.

Psichologijoje valia taip pat nagrinėjama platesne ir siauresne prasme. JAV eksperimentinės psichologijos įkūrėjas V. Džeimsas nurodo, kad platesne prasme valia pažymi impulsyvaus ir aktyvaus gyvenimo sugebėjimą ir apima instinktyvias žmogaus reakcijas bei antraeiles, automatiškas ir pusiau nesąmoningas jo elgesio formas. Siauresne prasme valia – tai tokie veiksmai, prieš kuriuos įvykdydamas „turi turėti aiškia idėją, kas jie yra, ir sąmoningą, apgalvotą proto įsakymą“ (W. James, 1998, p. 118). Kita vertus, tokius veiksmus dažnai apibūdina svyravimas arba jie sukelia savitą ryžtingumo jausmą, galintį sužadinti tolesnes individo pastangas ar jų nesužadinti. Valia siauresne prasme esanti tada, – toliau rašo minėtas psichologas, – „kai yra tam tikras skaičius konfliktuojančių idėjų sistemų, ir galima tik todėl, kad mes turime sudėtingą sąmonės lauką“ (tenpat, p. 122).

Iš čia akivaizdu, kad valingas veiksmas yra žmogaus impulsų ir jo slopinimų sąveikos padarinys. O tai įrodo, kad galimi du valios tipai: veržlioji (aktyvioji) valia, kai dominuoja impulsai, ir trukdančioji (slopinamoji), kai vyrauja slopinimai. Beje, V. Džeimsas linkęs išskirti ir du slopinimo tipus – slopinimą prievarta ir slopinimą pakeičiant. Jų skirtumas nurodomas tas, kad prievartos atveju konfliktuojančios idėjos (ir slopinamosios, slopinančios, ir impulsyvios, ir jas neigiančios) ir toliau pasilieka individo sąmonėje, sukeldamos joje tam tikrą įtampą. Pakeitimo atveju slopinanti idėja visiškai pakeičia slopinamąją idėją, ir ši išnyksta iš sąmonės lauko.

Vadinasi, valia atlieka dvi tarpusavyje susijusias funkcijas – skatinamąją, kuri subjekto ak-

tyvumą didina (teigia, stiprina), ir slopinamąją, kuri tą aktyvumą mažina (neigia, sulaiko). Šiomis funkcijomis valia reguliuoja žmonių veiklą, o pirmiausia skatina juos sąmoningai rinktis, apsispręsti. Aišku, kai vyrauja skatinančioji, arba teigiančioji bei aktyvinančioji, valingos veiklos forma, valia reiškiasi iniciatyvumu, veržlumu, atkaklumu, drąsumu ir pan. O kai dominuoja slopinančioji, arba neigiančioji bei sulaikančioji forma, valia pasižymi principingumu, ištverme, santūrumu, savitvarda. Tačiau šias abi formas „ženklina valingas apsisprendimas sąmoningai ir aiškiai ištarti „taip“ arba „ne“, – teigia psichologės G. Butkienė ir A. Keplaitė (1999, p. 71).

Pravartu pažymėti, kad nors įprasta išskirti šias valingos veiklos formas, bet specialistų nuomonės dėl jų reikšmės neretai išsiskiria. Šiuo aspektu aktualizuodami J. Laužiko požiūrį, įsitikinsime, kad valingos veiklos sėkmė priklauso nuo šių dviejų formų panaudojimo pusiausvyros. Tiksliau sakant, nuo atitinkamo veržlumo bei aktyvumo ir nuo jo sulaikymo, pristabdymo, reguliavimo, t. y. nuo šių ypatybių saikingo pasireiškimo. V. Džeimsas, kalbėdamas apie slopinimą, teigė, kad yra daugybė interesų, kurių neįmanoma nuslopinti neigiant. Dėl to patarė, kur tik galima, taikyti slopinimą keičiant.

Šalia to naudinga atkreipti dėmesį į psichosintezės požiūrį į minėtas valios funkcijas bei formas. Propaguodama įvairių žmogaus aspektų integracijos idėją, psichosintezė valiai skiria vietą arti asmenybės centro, šerdies. Psichosintezės pradininkas R. Aisagiolis manė, kad būtent per valią žmogus gali kontroliuoti bei reguliuoti visą savo psichiką: pojūčius, impulsus ir troškimus, mintis, intuiciją, vaizduotę, emocijas, jausmus. Tad veikimo krypties nustatymą ir reguliavimą laikė tikrąja valios funkcija. Tuo

tarpu slopinimo funkcijos bei su ja susijusios prievartos, susilaikymo ar paklusnumo kitų įsakymams bei reikalavimams ne tik nepripažino, bet ir tokį valios pasireiškimo supratimą vadino karikatūrišku. Jo įsitikinimu, valia neslopiną nė vienos žmogaus veiklos ar jo psichikos dalies, o tik jas derina, kūrybiškai panaudoja. Žodžiu, jis akcentavo valios ir laisvės suderinamumą ir per tai ragino žvelgti į valios ugdymą kaip į pagalbą vaikui įsisažmoninant ir realizuojant savo norus bei ketinimus.

Beje, valios laisvę pripažįsta ir kitų krypčių atstovai ir ypač egzistencializmo sekėjai, iškelę laisvę virš bet kokio būtinumo. Kaip prisimeiname, egzistencialistai propaguoja pozityvią laisvę, skirtą savarankiškumo pasirinkimams ir atsakomybei už konkrečius apsisprendimus ir veiksmus.

Taigi galime daryti išvadą, kad valia atlieka skirtingą vaidmenį nei kiti psichikos procesai. Nors visi šie procesai dalyvauja įvairiuose žmogaus elgesio raidos etapuose, bet valia padeda pasiekti aukščiausią jos laipsnį. Kaip pažymi J. Laužikas, palikęs ryškiausią ženklą Lietuvos valios ugdymo edukologijoje, protas ir jausmai dažniausiai iškelia veiklos tikslą, nurodo jo siekimo būdus. Tačiau galutinis šio tikslo apibrėžimas ir jo vykdymas priklauso valios sričiai. Dėl to sąmoningas asmens veiklos bei elgesio reguliavimas – vienas iš svarbiausių valios požymių.

Antra vertus, reguliuodama elgesį, valia garantuoja jo vientisumą ir stabilumą. Mat valios pastangomis žmogus gali pasiekti tokį savireguliacijos lygmenį, kuris jam leidžia siekti tikslo, nepaisant kitų paskatų. Tokiu būdu valia padeda individui praktiškai realizuoti jo anksčiau įsisažmonintas vertybes bei normas. Tad logišku galime laikyti J. Laužiko siūlymą suprasti valią „kaip sąmonės pusę, įdiegiančią praktikos idė-

jas, arba praktiškąją sąmonę, keičiančią ir pertvarkančią pasaulį“ (J. Laužikas, 1965, p. 13).

Kartu akivaizdu, kad nepakanka suvokti valios esmę ir funkcijas. Šalia to ypač svarbu teisingai suprasti valios sklaidą ir jos ryšį su žmogaus, kaip dvasingos asmenybės, išsiskleidimu ir raida.

3. Valios sklaidos ypatybės

Psichologiniu požiūriu valios sklaida vyksta individui įsisažmoninant savo stiprius, konkrečius ir tikrus norus, kylančius iš vidinių apsisprendimų ir turinčių ryšį su gyvenimo tikslais ir vertybėmis. „Kai įsisažmoniname savo stiprų norą ir jį pasakome sau arba kitam, mūsų valia iš savo branduolio tuoj pat atpalaiduoja energiją jam įgyvendinti“ (G. Butkienė, A. Kepalaitė, 1996, p. 72).

Konkrečiau kalbant, noras ragina žmogų pasiryžti, o pasiryžimas – atlikti veiksmą. Tad galima sakyti, jog norai sudaro valios pagrindą, nes lemia kiekvieno veiksmo atlikimo kokybę ir tuo pačiu sąlygoja žmogaus tobulėjimo kryptį. Dėl to svarbu skatinti sąmoningą ir laisvą norą siekti gėrio. Beje, žmogaus norai be prievartos vadinami valios laisve, galinčia pažadinti jame atsakingumą, be kurio laisvė pavirsta į savivalę. Taigi laisva žmonių valia išreiškia dorą, o dora atitinka laisvą valią. Anot Spinozos, laisvas yra tas žmogus, kuris nuolat veikia remdamasis gėriu.

Įvairiais aspektais nagrinėję valios raidos problemas pedagogai (V. Fersteris, S. Šalkauskis, P. Maldeikis, J. Laužikas, V. Spurga ir kt.) taip pat įrodo, kad norų vertė priklauso nuo to, ar žmonės suvokia doros principų bei idealų esmę, o kartu ir norų reikšmę savo gyvenime. Jei taip įvyksta, tada jie sąmoningai ir laisvai renkasi dorą, kaip gėrio apraišką, o valia padeda jiems apsispręsti ir įvykdyti tuos apsisprendimus. Pasak S. Šalkauskio, pastovus ir sąmoningas valios nu-siteikimas bei tvirtas pasiryžimas veikti šia lin-

kme yra dorybė. Ji atspindi ir tam tikrą žmogaus valios kultūrą, padedančią jam laisvai išskleisti savąją prigimtį ir tapti laimingam. Tad gebėjimas laisvai apsispręsti ir sąmoningai priiimti atsakomybę už savo veiksmus yra ir doro asmens požymis, ir jo laimės sąlyga.

Jau anksčiau pastebėjome, kad valia pasižymi ir kitomis įvairiomis savybėmis, apibūdinančiomis ne tik jos laisvumą, bet ir stiprumą, pastovumą, intensyvumą, sumanumą, geravališkumą ir pan. Tačiau ne visos šios savybės adekvačiai parodo valios vertę. Juk kartais stipri, energinga, atkakli, pastovi ar kryptinga valia gali ir neturėti vertės, o tik išreikšti žemus, nesąmoningus ar savanaudiškus tikslus bei norus, skatinančius atlikti instinktyvius, žalingus ir net delinkventinius veiksmus. Tarp delinkventų taip pat esama stipriavalių asmenybių, turinčių daugelį minėtų valios savybių ir kartu vykdančių itin kenksmingus smurtinius nusikaltimus ir, be abejo, prarandančių valios laisvę.

Taigi valia, pasižyminti įvairiomis teigiamomis savybėmis, bet stokojanti geravališkumo, negali nei iki galo išsiskleisti, nei išreikšti visos savo esmės. Svarbiausia to priežastis – valios atitolimas nuo dvasinių – dorinių vertybių, atliekančių jos motyvų funkciją. Tuomet valios energija ne tik nebepanaudojama šioms vertybėms įkūnyti konkrečiais veiksmais, bet ir gali būti nukreipiama prieš jas. Tokiu atveju valia nebeatlieka vertybių internalizacijos mechanizmo funkcijos, nes nebe funkcionuoja pagal šių vertybių dėsnius, o išlieka neutrali jų atžvilgiu arba tampa jų slopinimo ir net pažeidimo instrumentu.

4. Geros valios vaidmuo vertybių internalizacijoje

Vadinasi, besirūpinant valios sklaida ir jos įtakos vertybių internalizacijai sustiprinimu, aktu-
alu atkreipti reikiamą dėmesį į geros valios ug-

dymą. Gera valia, orientuojanti žmogų gyventi pagal aukščiausių vertybių reikalavimus, tampa itin galinga energija šiame pasaulyje. Pasak P. Maldeikio, kuo tos vertybės yra aukštesnės, tuo jos labiau žadina individo pasiryžimą veikti. Ir, žinoma, tuo daugiau reiškiasi gera valia įtvirtinti gėrį, darną, visokeriopą gerovę beįpažangą. Gera žmonių valia, teigia G. Butkienė ir A. Kepalaitė, „žadina teisingus veiksmus, didina supratingumą, pakelia į aukštesnę lygį vidinę bei išorinę harmoniją, palengvina mokymąsi ir darbą, individualių ir socialinių ligų gydymą“ (1996, p. 75). Apibendrintai kalbant, gera valia – tai tarytum pati aukščiausia valios sklaidos pakopa, apie save integruojanti ir įprasminanti visas kitas valios savybes. Skiriamieji jos raiškos požymiai – kantrybė, tolerancija, paprastumas, meilė žmogui, empatija, džiaugsmingumas, entuziazmas, kūrybiškumas ir kt.

Šalia to, reikia pažymėti, kad valios sklaidos procesas neatskiriama susijęs su visų psichikos procesų branda. Tačiau tarp jų itin didelį vaidmenį vaidina jausmai. Atlikdami motyvų funkciją, jausmai gali tapti veiksminga valios atrama: spartinti asmens apsisprendimų vyksmą, stiprinti norą ir pasiryžimą veikti, motyvuoti konkrečius veiksmus. J. Laužiko įsitikinimu, būtent intelektualiniai, socialiniai, moraliniai ir estetiniai jausmai sudaro grindžiamąsias valios pasireiškimo ir plėtojimo prielaidas. Pasirodo, juo gilesni jausmai, juo intensyviau išgyvenamas malonumas ar nemalonumas, juo labiau žavimasi ar džiaugiamasi veiklos rezultatais, tuo stipriau galima siekti tikslo ir tuo energingiau šalinti pasitaikančias kliūtis. Žodžiu, kuo asmuo dažniau patiria teigiamų išgyvenimų (pasitenkinimą, džiaugsmą, susižavėjimą, pasitikėjimą ir pan.), tuo labiau reiškiasi ir jo valia.

Žinoma, tai neleidžia suabsoliutinti nei jausmų, nei proto įtakos valios raidai. Juk pažįsta-

me nemažai žmonių, kurie yra protingi, išsilavinę, gilių jausmų, bet silpnavaliai. Vadinasi, pažinimo procesų išlavėjimo lygis nėra tolygus valios lygmeniui. O tai įrodo valios raiškos savaimingumą ir kartu jos vaidmens specifiškumą individo vertybių internalizacijoje.

5. Kai kurie X–XI klasių mokinių valingų siekimų ypatumai

Kaip žinome, valingassiekimas dažniausiai laikomas žmogaus įsitikinimų šerdimi. Mat jis rodo ne vien atitinkamą emocinį asmens nusiteikimą, bet ir vertybių pasirinkimą bei apsisprendimą tam tikru būdu jų siekti. Ir nors siekimai įvairiai apibūdinami (kaip sąmoningas pasirinkimas, žmogaus orientacija į gėrio pilnatvę, aktyvios veiklos poreikis siekiant naudoti kitiems, tikslinga instrumentinė veikla ir pan.), bet jie vienaip ar kitaip jungiami su valios pastangomis. Užtat siekimai laikomi itin reikšmingu dorinių vertybių internalizacijos mechanizmu, spartinančiu tam tikrų dorinių dispozicijų (nuo-

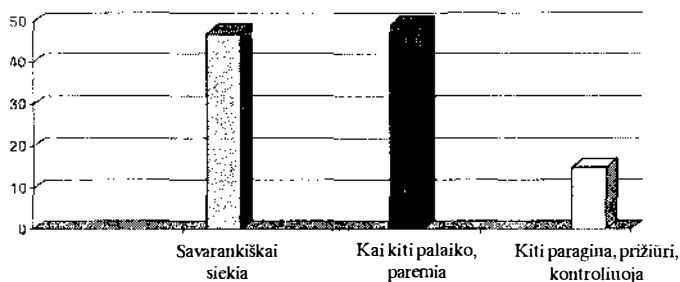
statų, įsitikinimų, pozicijų) raidą. O kaip parodė mūsų dorinės pozicijos tyrimai, egzistuoja itin glaudus vyresniųjų moksleivių siekimų ir realaus elgesio ryšys (1 lentelė).

Matome, kad siekiai realizuoti dorines vertybes gana glaudžiai koreliuoja su konkrečiu elgesiu. Antra vertus, dorinio elgesio stabilumas priklauso nuo valios siekimų intensyvumo. Todėl tyrimų metu domėtasi, ar vyresnieji moksleiviai stengiasi savarankiškai (savo noru ir iniciatyva) realizuoti dorines vertybes ar tik esant išoriniam stimului – paskatinimui ar palaikymui, paraginimui, priežiūrai ar net kontrolei (1 diagrama).

Duomenys rodo, kad apie 40 proc. vyresniųjų moksleivių savarankiškai stengiasi realizuoti dorines vertybes (jautriai, atsakingai, teisingai, pagarbiai, savikritiškai elgtis ir pan.). Beveik tiek pat jų elgiasi panašiai, kai aplinkiniai asmenys palaiko ar paremia. Be to, esama ir vyresnio mokyklinio amžiaus individų (apie 14,5 proc.), kuriems reikia priežiūros, kontrolės.

1 lentelė. Koreliaciniai vyresniųjų moksleivių siekimų ir elgesio ryšiai

Dorinės pozicijos parametrai	Požiūris į dorines vertybes	Siekis jas realizuoti	Siekimas, kad kiti realizuotų vertybes	Pastovus dorinis elgesys
1. Požiūris į dorines vertybes	1,00	0,28	0,19	0,20
2. Siekis jas realizuoti	0,28	1,00	0,60	0,56
3. Siekimai, kad kiti realizuotų vertybes	0,19	0,60	1,00	0,37
4. Pastovus dorinis elgesys	0,20	0,56	0,37	1,00

1 diagrama. X–XI klasių moksleivių siekimų intensyvumas

Vadinasi, galime daryti išvadą, kad nors valia ir atlieka reikšmingą ir specifinį vaidmenį vertybių internalizacijoje, bet kol kas nemažai vyresniųjų moksleivių stokoja intensyvesnių va-

lios pastangų, spartinančių dvasinio gėrio įtvirtinimą. Tad tebėra aktuali ir vyresnio mokyklinio amžiaus moksleivių geros valios ugdymo problema.

LITERATŪRA

1. Aramavičiūtė V. Jono Laužiko valios pedagogikos bruožai // Mokymo ir auklėjimo klausimai. XXVI. Vilnius, 1994.

2. Assagioali R. The training of the Will. New York, 1989.

3. Butkienė G., Kepalaitė A. Valios svarba bręstant asmenybei // Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius, 1996.

4. James W. Pokalbiai su mokytojais apie psichologinę ir su studentais apie kai kuriuos gyvenimo idealus. Vilnius, 1998.

5. Lepeškienė V. Humanistinis ugdymas mokykloje. Vilnius, 1996.

6. Šalkauskis S. Dorinimo mokslas // Rinktiniai raštai. Roma, 1991.

7. Mei R. Liubov i volia. Vakler, 1997.

WILL AND IT'S IMPORTANCE IN VALUE INTERNALIZATION

Vanda Aramavičiūtė

Summary

In this article will is understood as a mechanism of value internalization. Altogether the focus of the article is on the essence of the will and it's main functions. Also some peculiarities of the development of will are discussed, as well as the importance of good will in the internalization of spiritual values. As the highest form of the phenomena of the will, good will integrate within itself and give meaning to other peculiarities of the will: fortitude, steadiness, intensity, quickness of wit, etc.

The article also reveals some peculiarities of the will of older school students and it's relation with some traits of students' behavior. Data of scientific research revealed, that also among the older school students there is evidence of the lack of intense efforts of will in consolidation of spiritual goodness in personal activities. It could be concluded, that in the older school age the problem of good will still remains urgent.

Gauta 2000 10 10

Priimta 2000 11 23